

PREFACE.

The edition of the work is based on the following five palm leaf manuscripts in Malayalam character about two centuries old.

1. क Belonging to the Palace Library, Trivandrum.
2. ख. Do. Do.
3. ग. Obtained from Kaulasapuram Mr. Govinda
Pisharodi, Kadutturutti.
4. घ. Obtained from Mr. Krishnan Tantri,
Chengannur.
5. ङ From the Panthalam Palace.

The subject matter of the drama is the story of Rāmāyana as related in the Kishkīndhākānda, Sundarakānda and Yuddhakānda; and the installation of Rāma, by the Gods, at the end, with the permission of Dasaratha.

Trivandrum.

T. GANAPATI SÂSTR

निवेदना ।

अभिपेकनाटकस्य संशोधनाधारभूता ग्रन्था एते

१. राजकीयग्रन्थशालास्थः	क. संज्ञः.
२. तथा	ख. संज्ञः.
३. कैलासपुरगोविन्दपिपारोटिसकाशादधिगतः	ग. संज्ञः.
४. चेङ्गुन्नूर् श्रीकृष्णतन्त्रिसकाशादधिगतः	घ. संज्ञः.
५. पन्तलराजसम्बन्धी	ङ. संज्ञः.

सर्व एते तालपत्रात्मकाः केरलीयलिपय उपद्विशतवर्षवृद्धाश्च ।

अत्रेतिवृत्तं श्रीरामायणकिष्किन्धा-सुन्दर-युद्धकाण्डगतमुपात्तम्, अन्ते च
देवैर्देशरथानुमत्या रामस्याभिपेककरणम् ।

अनन्तशयनम्.

त. गणपतिशास्त्री.

॥ श्रीः ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

महाकविश्रीभासप्रणीतम्

अभिपेकनाटकम् ।

(नान्यन्ते तत प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—

यो गाधिपुत्रमखविघ्नकराभिहन्ता

युद्धे विराधखरदूषणवीर्यहन्ता ।

दर्पोर्धतोल्बणकबन्धकपीन्द्रहन्ता

पायात् स वो निशिचरेन्द्रकुलाभिहन्ता ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । (परिक्रम्यावलोक्य) अये किन्तुखलु
मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

सुग्रीव ! इत इतः ।

(प्रविश्य)

पारिपार्श्विकः— भाव !

कुतोनुखल्वेष समुत्थितो ध्वनिः
प्रवर्तते श्रोत्रविदारणो महान् ।

प्रचण्डवातोद्धतभीमगामिनां
बलाहकानामिव खेऽभिगर्जताम् ॥ २ ॥

सूत्रवारः — मार्षे! किं नावगच्छसि । एष खलु सी-
पहरणजनितसन्तापस्य रघुकुलप्रदीपस्य सर्वलोकनयनाभि-
मस्य रामस्य च, दाराभिमर्शननिर्विपयीकृतस्य सर्वहर्यृक्ष-
जस्य सुविपुलमहाग्रीवस्य सुग्रीवस्य च परस्परोपकारकृतप्रा-
ज्ञयोः सर्ववानराधिपति हेममालिनं वालिनं हेन्तुं समुद्योगः प्र-
वर्तते । तत एतौ हि,

इदानीं राज्यविभ्रष्टं सुग्रीवं रामलक्ष्मणौ ।
पुनः स्थापयितुं प्राप्ताविन्द्रं हरिहराश्रितव ॥ ३ ॥

(निष्क्रान्तौ)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति रामो, लक्ष्मणसुग्रीवौ, हनुमाश्च)

रामः — सुग्रीव ! इत इतः ।

मत्सायक्रान्तिहतभिन्नविकीर्णदेहं
शत्रुं तवाद्य सैहसा भुवि पातयामि ।

राजन्! भयं त्यज ममापि* समीपवर्त्ती

दृष्टस्त्वया च समरे निहतः स वाली ॥ ४ ॥

सुग्रीवः— देव! अहं खल्वार्यस्य प्रसादाद् देवानामपि
राज्यमाशङ्के, किं पुनर्वानराणाम् । कुतः,

मुक्तो देव! तवाद्य वालिहृदयं भेतुं न मे संशयः

सालान् सप्त महावने हिमगिरेः शृङ्गोपमाञ्छ्रीधर ! ।

भित्त्वा वेगवशात् प्रविश्य धरणीं गत्वा च नागालयं

मज्जन् वीर! पयोनिधौ पुनरयं सम्प्राप्तवान् सायकः ॥ ५ ॥

हनूमान्—

तव नृप! मुखनिःसृतैर्वचोभि-

र्विगतभया हि वयं विनष्टशोकाः ।

रघुवर! हरये जयं प्रदातुं

गिरिमभिगच्छ सनीरनीरदाभम् ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः— आर्य! सोपस्त्रेहतयो वनान्तरस्याभितः खलु
किष्किन्धया भवितव्यम् ।

सुग्रीवः— सम्यगाह कुमारः ।

सम्प्राप्ता हरिवरबाहुसम्प्रगुप्ता

किष्किन्धा तव नृप! बाहुसम्प्रगुप्ता† ।

१. 'या वृक्षाणामभि' स. पाठः.

* 'ममासि' इति स्यात् । † 'ग्रसेः' इति स्यात् । धस्नाभिरिति च विशेष्यं मन्वम् ।

तिष्ठ त्वं नृवर ! करोम्यहं विसंज्ञं

नादेन प्रचलमहीधरं नृलोकम् ॥ ७ ॥

रामः — भवतु, गच्छ ।

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति देवः । (परिक्रम्य) भोः !

अपराधमनुद्दिश्य परित्यक्तस्त्वया विभो ! ।

✓ युद्धे त्वत्पादशुश्रूषा सुग्रीवः कर्तुमिच्छति ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये)

कथं कथं सुग्रीव इति ।

(ततः प्रविशति वाली, गृहीतावस्त्रया तारया सह)

वाली — कथं कथं सुग्रीव इति ।

तारे ! विमुञ्च मम वस्त्रमनिन्दिताङ्गि !

प्रस्रस्तवक्रनयने ! किमसि प्रवृत्ता ।

सुग्रीवमद्य समरे त्रिनिपाल्यमानं

तं पश्य शोणितपरिप्लुतसर्वगात्रम् ॥ ९ ॥

तारा — (क) प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजो । अल्पेण कारणेण ण आगमिस्सइ सुग्गीओ । ता अमच्चवग्गेण सह सम्भ-

(क) प्रसीदतु प्रसीदतु महाराज' । अल्पेण कारणेण नागमिष्यति सुग्रीव' ।

न्तिअ गन्तव्वं ।

वाली — आः,

शक्रो वा भवतु गतिः शशाङ्कवक्त्रे !

शत्रोर्मे निशितपरश्वथः शिवो वा ।

नालं मामभिमुखमेत्य सम्प्रहर्तुं

विष्णुर्वा विकसितपुण्डरीकनेत्रः ॥ १० ॥

तारा — (क) पसीअउ पसीअउ महाराओ । इमस्स जण-
स्स अणुग्गहं दाव करेउं अ(हीरिह)दि महाराओ ।

वाली — श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

तारे ! मया खलु पुरामृतमन्थनेऽपि

गत्वा प्रहस्य सुरदानवदैत्यसङ्घान् ।

उत्फुल्लनेत्रमुरगेन्द्रमुदग्ररूप-

माकृष्यमाणमवलोक्य सुविरिमतास्ते ॥ ११ ॥

तारा — (ख) पसीअउ पसीअउ महाराओ ।

तदमात्यसौण सह समन्थ गन्तव्यम् ।

(क) प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अस्य जनस्यानुग्रहं तानत् कर्तुमर्हति महा-
राजः ।

(ख) प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।

वाली — आः, मम वशानुवर्तिनी भव । प्रविश त्वम-
भ्यन्तरम् ।

तारा — (ऋ) एसा गच्छामि मन्दभाआ । (निष्क्रान्ता)

वाली — हन्त प्रविष्टा तारा । यावदहं सुग्रीवं भग्नग्रीवं क-
रोमि । (द्वतमुपगम्य) सुग्रीव ! तिष्ठ तिष्ठ ।

इन्द्रो वा शरणं तेऽस्तु प्रभुर्वा मधुसूदनः ।

मच्चक्षुष्पथनासाद्य सर्जोवो नैव यास्यासि ॥ १२ ॥

इत इतः ।

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति महाराजः ।

(उभौ नियुद्धं कुरुतः)

रामः — एष एष वाली,

सन्दष्टोष्ठश्चण्डसंरक्तनेत्रो

मुष्टिं कृत्वा गाढमुद्धृत्तदंष्ट्रः ।

गर्जन् भीमं वानरो भाति युद्धे

संवर्त्ताग्निः सन्दिग्धक्षुर्यथैव ॥ १३ ॥

लक्ष्मणः — सुग्रीवमपि पश्यत्वार्यः,

विकसितशतपत्ररक्तनेत्रः

कनकनयाङ्गद्वन्द्वपीनवाहुः ।

हरिवरमुपयाति वानरत्वाद्

गुरुमभिभूय सतां त्रिहाय वृत्तम् ॥ १४ ॥

बालिना ताडितः पतितः सुग्रीवः ।

हनूमान् — हा धिक् । (ससम्भ्रमं राममुत्तम्य) जयत देवः ।
अस्यैपावस्था ।

बलवान् बानरेन्द्रस्तु दुर्बलश्च पतिर्भम ।

अवस्था शपथश्चैव सर्वमार्येण चिन्त्यताम् ॥ १५ ॥

रामः — हनूमन् ! अलमलं सम्भ्रमेण । एतदनुष्ठीयते ।
(शरं मुक्त्वा) हन्त पतितो वाली ।

लक्ष्मणः — एष एष वाली,

रुधिरकलितगात्रः स्रस्तसंरक्तनेत्रः

कठिनविपुलबाहुः काललोकं विविशुः ।

○ अभिपतति कथञ्चिद् धीरमाकर्षमाणः*

शरवरपरिवीतं शान्तवेगं शरीरम् ॥ १६ ॥

वाली — (मोहमुत्तम्य पुनः समाश्रित्य शरे नामाक्षराणि वाचयित्वा
राममुदित्य)

युक्तं भो ! नरपतिधर्ममारिधतेन

युद्धे मां छलयितुमक्रमेण राम ! ।

वीरेण व्यपगतधर्मसंशयेन

लोकानां छलमपनेतुमुत्तमेन ॥ १७ ॥

१. 'त' सुग्रीवः पतति । 'क' प पाठ

* पानतन्तमिदम् ।

हन्त भोः !

भवता सौम्यरूपेण यशसो भाजनेन च ।

छलेन मां प्रहरता प्ररूढमयशः कृतम् ॥ १८ ॥

भो राघव ! चीरवल्कलधारिणा वेषविपर्यस्तत्रित्तेन मम भ्रात्रा
सह युद्धज्यग्रस्याधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वधः ।

रामः — कथमधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वध इति ।

वाली — कः संशयः ।

रामः — न खल्वेतत् । पश्य,

वागुराच्छन्नमाश्रित्य मृगाणामिष्यते वधः ।

वध्यत्वाच्च मृगत्वाच्च भवाञ्छन्नेन दण्डितः ॥ १९ ॥

वाली — दण्ड्य इति मां भवान् मन्यते ।

रामः — कः संशयः ।

वाली — केन कारणेन ।

रामः — अगम्यागमनेन ।

वाली — अगम्यागमनेनेति । एषोऽस्माकं धर्मः ।

रामः — ननु युक्तं भोः !

भवता वानरेन्द्रेण धर्माधर्मौ विजानता ।

आत्मानं मृगमुद्दिश्य भ्रातृदाराभिमर्शनम् ॥ २० ॥

वाली — भ्रातृदाराभिमर्शनेन तुल्यदोषयोरहमेव दण्डितो,
न सुभीवः ।

रामः — * दण्डितस्त्वं हि दण्ड्यत्वाद्, अदण्ड्यो नैव दण्ड्यते ।

वाली —

सुग्रीवेणाभिमृष्टाभूद् धमेपत्नीं गुरोमेम ।

तस्य दाराभिमर्शेन कथं दण्ड्योऽस्मि राघव ! ॥ २१ ॥

रामः — न त्वेव हि कदाचिज्ज्येष्ठस्य यवीयसो दाराभि-
मर्शनम् ।

वाली — हन्त अनुत्तरा वयम् । भवता दण्डितत्वाद् विग-
तपापोऽहं ननु ।

रामः — एवमस्तु ।

सुग्रीवः — हा धिक् ।

करिकरसदृशौ गजेन्द्रगामि-

स्तत्र रिपुशस्त्रपरिक्षताङ्गदौ च ।

अवनितलगतौ समीक्ष्य बाहू

हरिवर ! हा पततीव मेऽद्य चित्तम् ॥ २२ ॥

वाली — सुग्रीव ! अलमलं विषादेन । ईदृशो लोकधर्मः ।

(नेपथ्ये)

हा हा महाराओ ।

बाली — सुग्रीव ! संवार्यतां संवार्यतां स्त्रीजनः । एवंगतं नार्हति मां द्रष्टुम् ।

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति महाराजः । हनूमन् ! एवं क्रियताम् ।

हनूमान् — यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्त)

(ततः प्रविशत्यङ्गदो हनूमाश्च)

हनूमान् — अङ्गद ! इत इतः ।

अङ्गदः —

श्रुत्वा कालवशं यान्तं हरिमृक्षगणेश्वरम् ।

समापतितसन्तापः प्रयामि शिथिलक्रमः ॥ २३ ॥

हनूमन् ! कुत्र महाराजः ।

हनूमान् — एष महाराजः,

शरनिर्मिन्नहृदयो विभाति धरणीतले ।

गुहशक्तिसमाक्रान्तो यथा क्रौञ्चाचलोत्तमः ॥ २४ ॥

अङ्गदः — (उपमूल्य) हा महाराज !

अतिचलसुखशायी पूर्वमासीर्हरीन्द्रः

क्षितितलपरिवर्ती क्षीणसर्वाङ्गचेष्टः ।

शरवरपरिवीतं व्यक्तमुत्सृज्य देहं

किमभिलषसि वीरस्वर्गमद्या(पि?भि)गन्तुम् ॥ २५ ॥

(इति भूमौ पतितः)

वाली — अङ्गद ! अलमलं विषादेन । भाः सुग्रावः ।

मया कृतं दोषमपास्य बुद्ध्या

त्वया हरीणामधिपेन सम्यक् ।

विमुच्य रोषं परिगृह्य धर्मं

कुलप्रवालं परिगृह्यतां नः ॥ २६ ॥

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति महाराजः ।

वाली — भो राघव ! यस्मिन् कस्मिन् वापराधेऽनयोर्वान-
चापलं क्षन्तुमर्हसि ।

रामैः — बाढम् ।

वाली — सुग्रीव ! प्रतिगृह्यतामस्मत्कुलधनं हेममाला ।

सुग्रीवः — अनुगृहीतोऽस्मि । (प्रतिगृह्णाति)

वाली — हनूमन् ! आपस्तावत् ।

हनूमान् — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविः
इमा आपः ।

वाली — (आचम्य) परित्यजन्तीव मां प्राणाः । इमा गङ्गा-
प्रभृतयो महानद्य एता उर्वश्यादयोऽप्सरसो मामभिगताः ।
एष सहस्रहंसप्रयुक्तो वीरवाही विमानः कालेन प्रेषितो मां नेतु-
मागतः । भवतु । अयमयमागच्छामि । (स्वर्यात)

सर्वे — हा हा महाराज !

रामः — हन्त स्वर्ग गतो वाली । सुग्रीव ! कियतामस्य
संस्कारः ।

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति देवः ।

रामः — लक्ष्मण ! सुग्रीवस्याभिषेकः कल्पयताम् ।

लक्ष्मणः — यदाज्ञापयत्यार्यः ।

(निष्क्रान्ता सर्वे)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(तत प्रविशति ककुभः)

ककुभः — निष्ठितप्रायत्वात् कार्यस्याहारव्यापृताः सर्वे
वानरयूथपाः । तस्मादहमपि किञ्चिदाहारजातं सम्भावयामि ।
(तथा करोति)

(प्रेषित्य)

विलमुखः — (क) पेसिओ द्वि महाळाएण सुग्गीवेण —
अय्यरामस्स किदोवआरप्पच्चुवआराणिमित्तं सव्वासु दिसासु
सीदाविअअणे पेसिआ सव्वे वाणरा आअदा । तेसं
दक्खिणापहमुहस्स कुमारस्स अङ्गदस्स पवुत्ति जाणिअ सि-
ग्धं आअच्छत्ति । ता कहिण्णुहु गओ कुमारो । (परिक्र-
म्याप्रतो विलोक्ये) एसो अय्यकउहो । जाव ण पुच्छामि । (उपसृत्य)
सुहं अय्यस्स ।

ककुभः — अये विलमुखः । कुतो भवान् ।

(क) प्रेषितोऽस्मि महाराजेन सुश्रीणेण — आर्यरामस्य कृतोपकारप्रत्युपकारनि-
मित्तं सर्वान् दिशाम् सीताभिचयने प्रेषिता सर्वे वानरा आगता । तेषां दक्षिणा-
पथमुखस्य कुमारस्याङ्गदस्य प्रवृत्तिं ज्ञात्वा शीघ्रमागच्छेति । तत् क्लुखल्लु गत
कुमार । एष आर्यककुभ । यावदेन पृष्ठामि । सुखमार्यस्य ।

---

१ 'रपतुय' क ए पाठ २ 'म्पादया' क. पाठ ३ '(तत प्रविशति विलमुख)'
य पाठ ४ 'कय' । अम्मो ए' क पाठ

विलमुखः—(क) अय्य ! महाळाअस्स सासणेण कुमारं
अङ्गदं पेक्खिदुं आअदो हि ।

ककुभः—अपि कुशली आर्यरामो महाराजश्च ।

विलमुखः—आम ।

ककुभः—कोऽभिप्रायो महाराजस्य ।

विलमुखः—(ख) पेसिओ हि (इति पूर्ववत् पठति)

ककुभः—किं न जानीपे निष्ठितमर्घं कार्यस्य ।

विलमुखः—किं किम् ।

ककुभः—श्रूयतां,

लब्ध्वा वृत्तान्तं रामपत्न्याः खगेन्द्राद्

आरुह्यागेन्द्रं सद्विपेन्द्रं महेन्द्रम् ।

लङ्कामभ्येतुं वायुपुत्रेण शीघ्रं

वीर्यप्रात्रल्याल्लङ्घितः सागरोऽद्य ॥ १ ॥

तस्मादागच्छ कुमारपादमूलमेव संश्रयावः ।

(निष्क्रान्तौ)

विष्कम्भकः ।

(क) आर्य ! महाराजस्य शासनेन कुमारमङ्गदं प्रेषितुनागतोऽस्मि ।

(ख) प्रेषितोऽस्मि ।

(तत प्रविशति राक्षसीगणपरिचिता सीता)

सीता — (क) हृदि अदिधीरा खु ह्मि मन्दभाआ । जा
अय्यउत्तविरहिदा रक्खसराअभवणं आणीदा अणिट्ठाणि अ-
णरिहाणि जहमणोरहप्पवुत्ताणि वअणाणि साविअमाणा जी-
वामि मन्दभाआ । आहु अय्यउत्तसाअअप्पच्चएण कहं
वि अत्ताणं पय्यवत्थावेमि । किंणुखु अज्ज पज्जाळिअमाणे
कैम्मआरगिमण्डळे उदअप्पसेओ विअ किञ्चि हिअअप्प-
सादो समुप्पणो । किंणुखु मं अन्तरेण पसण्णहिअओ अ-
य्यउत्तो भवे ।

(तत प्रविशति हनुमान् अङ्गुलीयकहस्त)

हनुमान् — (लङ्का प्रविश्य) अहो रावणैभवनेस्य विन्यासः ।

कनकरचितचित्रतोरणाढ्या
मणिवरविद्रुमशोभितप्रदेशा ।

(क) हा धिग् अतिधीरा खल्वस्मि मन्दभागा । आर्यपुत्रविरहिता राक्षसराजभवन-
मानीतानिष्ठान्यनर्हाणि यथामनोरथप्रनृत्तानि वचनानि श्राव्यमाणा जीवामि मन्द-
भागा । अथवा आर्यपुत्रसायकप्रत्ययेन कथमप्यात्मान पर्यवस्थापयामि । किन्तुख-
ल्वद्य प्रज्वाल्यमाने कर्मकाराग्निमण्डले उदकप्रसेक इव किञ्चिद् हृदयप्रसादः समु-
त्पन्न । किन्तुखलु मामन्तरेण प्रसन्नहृदय आर्यपुत्रो भवेत् ।

विमलविकृतसञ्चितैर्विमानै-

र्वियति महेन्द्रपुरीव भाति लङ्का ॥ २ ॥

अहोतुखलु,

एतां प्राप्य दशग्रीवो राजलक्ष्मीमनुत्तमाम् ।

विमार्गप्रतिपन्नत्वाद् व्यापादयितुमुद्यतः ॥ ३ ॥

(सर्वतो गत्वा) विचरितप्राया मया लङ्का ।

गर्भागारविनिष्कृष्टेषु बहुशः शालाविमानादिषु

स्नानागारनिशाचरेन्द्रभवनप्रासादहर्म्येषु च ।

पानागारनिशान्तदेशविवरेष्वक्रान्तवानस्म्यहं

सर्वं भो ! विचितं न चैव नृपतेः पत्नी मया दृश्यते ॥ ४ ॥

अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । भवतु, एतद्धर्म्याग्रमारुह्यावलोक-

यामि । (तथा कृत्वा) अये अयं प्रमदवनराशिः । इमं प्र-

विश्य परीक्षिष्ये । (प्रविश्यालोक्य) अहो प्रमदवनसमृद्धिः ।

इह हि,

कनकरचितविद्रुमेन्द्रनीलै-

र्विकृतमहाद्रुमपङ्क्तिचित्रदेशा ।

रुचिरतरनगा विभाति शुभ्रा

नभसि सुरेन्द्रविहारभूमिकल्पा ॥ ५ ॥

अपि च,

चित्रप्रसुतहेमधातुरुचिराः शैलाश्च दृष्टा मया
नानावारिचराण्डजैर्विरचिता* दृष्टा मया दीर्घिकाः ।

नित्यं पुष्पफलाट्यपादपयुता देशाश्च दृष्टा मया

सर्वं दृष्टमिदं हि रावणगृहे सीता न दृष्टा मया ॥ ६ ॥

कोनुखल्वेतस्मिन् प्रदेशे सप्रभ इव दृश्यते । तत्र तावदवलोकयामि । (तथा कृत्वा) अये कानुखल्वियम् ।

राक्षसीभिः परिवृता विकृताभिः सुमध्यमा ।

नीलजीमूतमध्यस्था विद्युच्छेखेव शोभते ॥ ७ ॥

यैषा,

असितभुजगकल्पां धारयन्त्येकवेणीं

करपरिमितमध्या कान्तसंसक्तचित्ता ।

अनशनकृशदेहा वाष्पसंसिक्तवक्रा

सरसिजवनमालेवातपे विप्रविद्धा ॥ ८ ॥

अये कथं दीपिकावलोकः । (विलोक्य) अये रावणः ।

मणिविरचितमौलिश्चारुताम्रायताक्षो

मदसललितगामी मत्तमातङ्गलीलः ।

युवतिजनैनिकाये भाल्यसौ राक्षसेशो

हरिरिव हरिणीनामन्तरे चेष्टमानः ॥ ९ ॥

१ 'या शशिता' ग पाठ २ 'नगमूने' ग, 'नगर्म' ग' घ पाठ

• 'भ्रमरिणी' इति ख्यम् ।

किमिदानीं करिष्ये । भवतु , दृष्टम् । एनमशोकपादपमारुह्य*
कोटरान्तरितो भूत्वा दृढं वृत्तान्तं ज्ञास्यामि । (तथा करोति)

(ततः प्रविशति गणः सपरिवारः)

रावणः—

दिव्यास्त्रैः सुगदैत्यदानवचमूविद्रावणं रावणं

युद्धे क्रुद्धसुरेभदन्तकुलिशव्यालीढवक्षस्स्थलम् ।

सीता* मामविवेकिनी न रमते सत्ता च मुग्धेक्षणा

क्षुद्रे क्षत्रियतापसे ध्रुवमहो दैवस्य विघ्नक्रिया ॥ १० ॥

(ऊर्ध्वमण्डलेऽथ) एष एष चन्द्रमाः.

रजतरचितदर्पणप्रकाशः

करनिकरैर्हृदयं ममाभिपीडय ।

उदयति गगने विजृम्भमाणः

कुमुदवनप्रियवान्धवः शशाङ्कः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य) एषा सीता पादपमूलमाश्रित्य ध्यानसंवीतहृदयानशन-
क्षामवदना श्वदेहमिव प्रवेष्टुकामा सङ्गूढस्तनोदरी दुर्दिना-
न्तर्गता चन्द्रलेखेव राक्षसीगणपरिवृतोपविष्टा । यैषा,

अपाम्य भोगान् मां चैव श्रियं च महतीमिमाम् ।

मानुषे न्यस्तहृदया नैव वञ्च्यत्वमागता ॥ १२ ॥

हनूमान्—हन्त सुविज्ञातम् ।

इयं सा राजतनया पत्नी रामस्य मैथिली ।
सिंहदर्शनवित्रस्ता मृगीव परितप्यते ॥ १३ ॥

रावणः—(उपेल्य)

सीते! त्यज त्वं व्रतमुग्रचर्य
भजस्व मा भामिनि! सर्वगात्रैः ।
अपास्य तं मानुषमद्य भद्रे!
गतायुषं कामपथान्निवृत्तम् ॥ १४ ॥

सीता—(क) हस्तो खुं रावणओ, जो "वअणगदसिद्धिं
वि ण जाणांदि ।

हनूमान्—(सक्रोधम्) अहो रावणस्यावलेपः ।

तौ च बाहू नविज्ञाय तच्चापि सुमहद् धनुः ।
सायकं चापि रामस्य गतायुरिति भापते ॥ १५ ॥

न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । भवतु, अहमेवार्यरामस्य कार्यं
साधयामि । अथवा,

(क) हास्य खलु रावणक, यो वचनगतसिद्धिमपि न जानाति ।

१ 'सु' नि रा क स ग ड. पाठ २ 'णामि।' क ख ग ड पाठ.

* वचन क्षापनास्यम् अर्थात्सीते या गता अभिज्ञा सिद्धिं आयुर्निवृत्तिं शुभनिष्पत्तिरा
क्षमायां वानराभिर्द्धिं पानिष्यतिहा तायाः तेषां दुःखनिवृत्त्यस्यैव । मामान राव ।

यद्यहं रावणं हन्मि कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।

यदि मां प्रहरेद् रक्षो महत् कार्यं विपद्यते ॥ १६ ॥

रावणः —

वरतनु ! तनुगात्रि ! कान्तनेत्रे !

कुवलयदामनिभां विमुच्य वेणीम् ।

बहुविधमणिरत्नभूषिताङ्गं

दशशिरसं मनसा भजरव देवि ! ॥ १७ ॥

सीता — (क) हं विपरीओ खु धम्मो, जं जीवदि खु अअं
पापरक्खसो ।

रावणः — ननु देवि !

सीता — (ख) सत्तो ऽसि ।

रावणः — हहह, अहो पतिव्रतायास्तेजः ।

देवाः सेन्द्रादयो भग्ना दानवाश्च मया रणे ।

सोऽहं मोहं गतोऽस्म्यद्य सीतायास्त्रिभिरक्षरैः ॥ १८ ॥

(नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु लङ्केश्वरः । जयतु स्वामी । जयतु महा-

P | (क) ह, विपरीत राखु धर्म, यद् जीवति राख्य पापराक्षस. ।

(ख) शतोऽसि ।

राजः । दश नाडिकाः पूर्णाः । अतिक्रामति स्नानवेला । इत
इतो महाराजः ।

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावणः)

हनूमान् — हन्त निर्गतो रावणः, सुप्ताश्च राक्षसंस्त्रियः ।
अयं कालो देवीमुपसर्पितुम् । (कोटरादवरुद्ध) जयत्वविधवा ।

प्रेपितोऽहं नरेन्द्रेण रामेण विदितात्मना ।

त्वद्गतस्नेहसन्तर्पविक्रवीकृतचेतसा ॥ १९ ॥

सीता — (आत्मगतम्) (क) कोणुखु अअं, पापरक्वसो अय्य-
उत्तकेरओ चि अत्ताणं ववदिसिअ वाणररूव्रेण मं वच्चिदुकामो
भवे । भोदु, तुह्निआ भविस्सं ।

हनूमान् — कथं न प्रत्येति भवती । अलमन्यशङ्कया ।
श्रोतुमर्हति भवती ।

इक्ष्वाकुकुलदीपेन सन्धाय हरिणा त्वहम् ।

प्रेपितस्त्वद्विचित्यर्थं हनूमान् नाम वानरः ॥ २० ॥

(क) कोनुखत्वयं, पापराक्षस आर्यपुत्रसन्धीत्यामान व्यपदिश्य वानररूपेण
मां वचयितुकामो भवेत् । मरतु, तूष्णीका भविष्यामि ।

---

१ 'पाद् वि' क रा. घ. पाठ. २ 'प्रत्यायति भ' रा. प्रयायति देवा । अ' क
द पाठ. •

सीता — (आमगतम्) (क) जो वा को वा भोदु । अय्यउ-
त्तणामसङ्किन्तणेण अहं एदेण अभिभासिरस । (प्रकाशम्) भद्र !
को वुत्तन्तो अय्यउत्तस्स ।

हनूमान् — भवति ! श्रूयताम्,

अनशनपरितप्तं पाण्डु स क्षामवक्रं

तव वरगुणचिन्तावीतलावप्यलीलम् ।

ब्रह्मति विगतधैर्यं हीयमानं शरीरं

मनसिजशरदग्धं वाप्पर्याकुलाक्षम् ॥ २१ ॥

सीता — (आमगतम्) (ख) हृदि वीळिआ खु ह्मि मन्दभाआ
एव सोअन्तं अय्यउत्त सुणिअ । अय्यउत्तस्स विरहपरिस्समो
वि मे सफळो संबुत्तो त्ति पेक्खामि, जदि खु अअं वाणरो
सच्चं मन्तेदि । अय्यउत्तस्स इमस्सि जणे अणुक्कोसं परिस्समं
च सुणिअ सुहस्स दुक्खस्स अ अन्तरे ङोळाअदि विअ मे

(क) यो वा को वा भवतु । आर्यपुत्रनामसकीर्तनेनाहमेतेनाभिभाषिष्ये । भद्र !
को वृत्तात् आर्यपुत्रस्य ।

(ख) हा धिग् ब्रीडिता खब्बस्मि मन्दभागा एव शोचन्तमार्यपुत्र श्रुत्वा । आर्यपुत्रस्य
विरहपरिश्रमोऽपि मे सफलं सन्तु इति पश्यामि, यदि खल्वयं वानर सत्यं मन्त्र-
येत् । आर्यपुत्रस्याग्निं जनेऽनुशोभं परिश्रमं च श्रुत्वा सुखस्य दुःखस्य चान्तरे

हिअअं । (प्रकाशम्) भद्र ! कहं तुझेहि अय्यउत्तस्त सङ्गमो जादो ।

हनूमान् — भवति ! श्रूयतां ।

हत्वा वालिनमाह्वे कपिवरं त्वत्कारणाद्ग्रजं

सुग्रीवस्य कृतं नरेन्द्रतनये ! राज्यं हरीणां ततः ।

राजा त्वद्विचयाय चापि हरयः सर्वा दिशः प्रेषिता-

स्तेषामस्म्यहमद्य गृध्रवचनात् त्वां देवि ! सम्प्राप्तवान् ॥ २२ ॥

अपि च, ईदृशमिव ।

सीता — (क) अहो अअरुणा क्खु इस्सरा एव्वं सोअन्तं अय्यउत्तं करअन्तो ।

हनूमान् — भवति ! मा विषादेन । रामो हि,

प्रगृहीतमहात्रापो वृतो वानरसेनया ।

समुद्धर्तुं वशग्रीव लङ्कामेवाभियास्यति ॥ २३ ॥

सीता — (ग) किण्णुसु सिविणो मए दिट्ठो । भद्र ! अवि सच्च । ण आणामि ।

हनूमान् — [(स्वगतम्)] भोः ! कष्टम् ।

शेलायत इव मे हृदयम् । भद्र ! कथं युष्माभिर्गर्भपुत्रस्य सगमो जात ।

(क) अहो अअरुणा स्वर्गदररा एव शौचन्तमार्यपुत्रं कुर्वन्त ।

(ग) विस्तुगवु म्यमो मया दृष्ट । भद्र ! अपि सयम् । न जानामि ।

| एवं गाढं परिज्ञाय भर्तारं भर्तृवत्सला ।

न प्रत्यायति शोकार्ता यथा देहान्तरं गता ॥ २४ ॥

(प्रकाशम्) भवति ! अयमिदानीं,

समुदितवरत्रापवाणपाणिं

पतिमिह राजसुते ! तवानयामि ।

भव हि विगतसंशया मयि त्वं

नखरपार्श्वगता विनीतशोका ॥ २५ ॥

सीता — (क) भद्र ! एदं मे अवत्थं सुणिअ अय्यउत्तो
जह सोअपरवसो ण होइ, तह मे उत्तन्तं भणेहि ।

हनूमान् — यदाज्ञापयति भवती ।

सीता — (ख) गच्छ, कय्यसिद्धी होदु ।

हनूमान् — अनुगृहीतोऽस्मि । (परिक्रम्य) कथमिदानीं ममा-
गमन रावणाय निवेदयामि । भवतु, दृष्टम् ।

(क) भद्र' एता मेऽस्मा श्रुत्वार्यपुत्रो यथा शोकपरवशो न भवति, तथा
मे वृत्तान्त भण ।

(ख) गच्छ कार्यमिद्विर्भवतु ।

१ 'मि' क, 'त' घ द पठ. २ 'ता। माभयतु मा भवती। सी' क पाठ

† प्रत्यायताते प्रत्याहृत्वाऽयति प्रत्यर्थायर्थे दृश्य ।

परभृतगणजुष्टं पद्मषण्डाभिरामं

सुरुचिरतरुपण्डं तोयदामं त्रिकूटम् ।

करचरणविमर्दैः काननं चूर्णयित्वा

विगतविषयदर्पं राक्षसेशं करोमि ॥ २५ ॥.

(निष्क्रान्तौ)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति शङ्कुकर्णः)

शङ्कुकर्णः — क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं
कुरुते ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारी — (क) अय्य ! अहं विजया । किं करीअदु ।

शङ्कुकर्णः — विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय
लङ्केश्वराय — भग्नप्रायाशोकवनिकेति । कुतः ,

यस्यां न प्रियमण्डनापि महिषी देवस्य मण्डोदरी

स्नेहालुम्पति पल्लवान्न च पुनर्वीजन्ति* यस्यां भयात् ।

वीजन्तो मलयानिला अपि करैरस्पृष्टवालद्भुमा

सेयं शक्रिपोरशोकवनिका भग्नेति विज्ञाप्यताम् ॥ १ ॥

प्रतिहारी — (ख) अय्य ! णिच्चं भट्टिपादमूले वत्तमाणस्स
जणस्स अदिट्ठपुरुवो अअं सम्भमो । किं एदं ।

(क) आर्य ! अहं विजया । किं कियताम् ।

(ख) आर्य ! नियं भर्तृपादमूले वर्तमानस्य जनस्यास्पृष्टपूर्वोऽयं सन्नमः । किमेतद् ।

---

* १६ पञ्चायजन्नाद् वाञ्छशास्त्रादाचारविधिं कृत्वा पाणिनीयां परित्यजन्तुः ।

शङ्कुकर्णः^१ — भवति ! अतिपाति कार्यमिदम् । शीघ्रं निवेद्यतां निवेद्यताम् ।

प्रतिहारी — (क) अय्य ! इयं णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता)

शङ्कुकर्णः^२ — (पुरतो विलोक्य) अये अयं महाराजो लङ्केश्वर इत एवाभवर्तते । य एषः,

अमलकमलसन्निभोग्रनेत्रः

कनकमयोज्ज्वलदीपिकत्पुरोगः ।

त्वरितमभिपतत्यसौ सरोषो

युगपरिणामसमुद्यतो यथार्कः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रावणः)

रावणः —

कथं कथं भो नववाक्यवादि-

ज्जृणोमि शीघ्रं वद केन चाद्य ।

मुमूर्षुणा मुक्तभयेन धृष्टं

वनाभिमर्दात् परिधर्षितोऽहम् ॥ ३ ॥

शङ्कुकर्णः — (उपसृत्य) जयतु महाराजः । अविदिता-
गमनेन केनचिद् वानरेण ससंरम्भमभिमृदिताशोकवनिका ।

(क) आर्य ! इयं निवेदयामि ।

रावणः — (सायङ्गम्) कथं वानरेणेति । गच्छ, शीघ्रं
निगृह्याणय ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः)

रावणः — भवतु भवतु ।

युधि जगन्नयभीतिकृतोऽपि मे

यदि कृतं त्रिदशैरिदमप्रियम् ।

अनुभवन्त्वचिरादमृताशिनः

फलमतो निजशाठ्यसमुद्भवम् ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः — जयतु महाराजः । महाराज ! महाबलः
खलु स वानरः । तेन खलु मृणालवदुत्पाटिताः सालवृक्षाः,
मुष्टिना भग्ना दारुपर्वतकः, पाणितलाभ्यामभिमृदितानि लता-
गृहाणि, नादेनैव विसंज्ञीकृताः प्रमदवनपालाः । तस्य ग्रहण-
समर्थं बलमाज्ञापयितुमर्हति महाराजः ।

रावणः — तेन हि किङ्कराणां सहस्रं बलमाज्ञापय वानर-
ग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य)
जयतु महाराजः ।

अस्मदीयैर्महावृक्षैरस्मदीया महाबलाः ।

क्षिप्रमेव हतास्तेन किङ्करा द्रुमयोधिना ॥ ५ ॥

रावणः — कथं हता इति । तेन हि कुमारमक्षमाज्ञापय
वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्त)

रावणः — (विचिन्त्य)

कुमारो हि कृताखश्च शूरश्च बलवानपि ।

प्रसह्य चापि गृह्णीयाद्धन्याद् वा तं वनौकसम् ॥ ६ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः — अन्तरीयं बलमाज्ञापयितुमर्हति महा-
राजः ।

रावणः — किमर्थम् ।

शङ्कुकर्णः — श्रोतुमर्हति महाराजः । कुमारं वानरमभि-
गच्छन्तं दृष्ट्वा महाराजेनानाज्ञापिता अप्यनुगताः पञ्च सेना-
पतयः ।

रावणः — ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः — ततस्तानभिद्रुतान् दृष्ट्वा किञ्चिद् भीत*

१ 'निष्क्रान्त्य प्रविश्य' आन' ट पाठ   २ 'आनन्तरे व' ट. च पाठ.

* भीत इव भयादिव ।

इव तोरणमाश्रित्य काञ्चनपरिघमुद्यम्य निपातितास्तेन हरिणा
पञ्च सेनापतयः ।

रावणः — ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः — ततः कुमारमक्षं,

क्रोधात् संरक्तनेत्रं त्वरिततरह्यं त्यन्दनं वाहयन्तं
प्रावृट्कालाभ्रकल्पं परमलघुतरं बाणजालान् वमन्तम् ।
तान् बाणान् निर्विधून्वन् कपिरपि सहसा तद्रथं लङ्घयित्वा
कण्ठे सङ्गृह्य धृष्टं मुदिततरमुखो मुष्टिना निर्जघान ॥ ७ ॥

रावणः — (सरोपम्) आः, कथं कथं निर्जघानेति ।

तिष्ठ त्वमहमेवैनमासाद्य कपिजन्तुकम् ।

एष भस्मीकरोम्यस्मत्क्रोधानलकणैः क्षणात् ॥ ८ ॥

शङ्कुकर्णः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । कुमारमक्षं
निहतं श्रुत्वा क्रोधाविष्टहृदयः कुमारेन्द्रजिदभिगतवास्तं वनौ-
कसम् ।

रावणः — तेन हि गच्छ । भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्त)

रावणः — कुमारो हि कृतास्त्रश्च,

अवश्यं युधि वीराणां वधो वा विजयोऽथवा ।

तथापि क्षुद्रकर्मेदं * (मह्यमीपां मनोज्वरः?) ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः — जयतु महाराजः । जयतु लङ्केश्वरः । जयतु
मद्रमुखः ।

संवृत्तं तुमुलं युद्धं कुमारस्य च तस्य च ।

ततः स वानरः शीघ्रं बद्धः पाशेन साम्प्रतम् ॥ १० ॥

रावणः — कोऽत्र विस्मय इन्द्रजिता शाखामृगो बद्ध
इति । कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

राक्षसः — जयतु महाराजः ।

रावणः — गच्छ विभीषणस्तावदाहूयताम् ।

राक्षसः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्त)

रावणः — त्वमपि तावद् वानरमानय ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः (निष्क्रान्त)

रावणः — (विचिन्त्य) भोः ! कष्टम् ।

अचिन्त्या मनसा लङ्का सहितैः सुरदानवैः ।

अभिभूय दशग्रीवं प्रविष्टः किल वानरः ॥ ११ ॥

१. 'प्र ।' क. ड. पाठः.

* 'मह्यमीपंमनोज्वर' इति शब्दात् ।

अपि च,

जित्वा त्रैलोक्यमाजौ ससुरदनुसुतं यन्मया गर्वितेन
 क्रान्त्या कैलासमीशं स्वगणपरिवृतं साकमाकम्प्य देव्या ।
 उब्ध्वा तस्मात् प्रसादं पुनरगमुतया नन्दिनानादृतत्वाद्
 दत्तं शप्तं च ताभ्यां यदि कपिविकृतिच्छद्मना तन्मम स्यात् ॥

(ततः प्रविशति विभीषणः)

विभीषणः — (सन्निमर्शम्) अहोतुखलु महाराजस्य विप-
 रीता खलु बुद्धिः संवृत्ता । कुतः,

मयोक्तो मैथिली तस्मै बहुशो दीयतामिति ।

न मे शृणोति वचनं सुहृदां शोककारणात् ॥ १३ ॥

(उपेत्य)

जयतु महाराजः ।

रावणः — विभीषण ! एहोहि । उपविश ।

विभीषणः — एष एष उपविशामि । (उपविशति)

रावणः — विभीषण ! निर्विण्णमिव त्वां लक्षये ।

विभीषणः — निर्वेद एव खल्वनुक्तग्राहिणं स्वामिनमुपा-
 थितस्य भृत्यजनस्य ।

रावणः — छिद्यतामेषा कथा । त्वमपि तावद् वानर-
मानय ।

विभीषणः — यदाज्ञापयति महाराजः † (निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति राक्षसेर्गृहीतो हनुमान्)

सर्वे — आः इत इतः ।

हनुमान् —

नैवाह धर्षितस्तेन नैर्ऋतेन दुरात्मना ।

स्वयं ग्रहणमापन्नो राक्षसेशदिदृक्षया ॥ १४ ॥

(उपगम्य)

भो राजन् ! अपि कुशली भवान् ।

रावण. — (सावङ्गम्) विभीषण ! किमस्य तत् कर्म ।

विभीषणः — महाराज ! अतोऽप्यधिकम् ।

रावण. — कथं त्वमवगच्छसि ।

विभीषणः — प्रष्टुमर्हति महाराजः कस्त्वमिति ।

रावणः — भो वानर ! कस्त्वम् । केन कारणेन धर्षितो-
ऽस्माकमन्तःपुरं प्रविष्टः ।

हनुमान् — भोः ! श्रूयताम्,

अञ्जनायां समुत्पन्नो मारुतस्यौरसः सुतः ।

प्रेषितो राघवेणार्हं हनूमान् नाम वानरः ॥ १५ ॥

विभीषणः — महाराज ! किं श्रुतम् ।

रावणः — किं श्रुतेन ।

विभीषणः — हनूमन् ! किमाह तत्रभवान् राघवः ।

हनूमान् — भोः ! श्रूयतां रामशासनम् ।

रावणः — कथं कथं रामशासनमित्याह । आः हन्यता-
मयं वानरः ।

विभीषणः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । सर्वापराधे-
ष्ववध्याः खलु दूताः । अथवा रामस्य वचनं श्रुत्वा पश्चाद्
यथेष्टं कर्तुमर्हति महाराजः ।

रावणः — भो वानर ! किमाह स मानुषः ।

हनूमान् — भोः ! श्रूयतां,

वरशरणमुपेहि शङ्करं वा

प्रविश च दुर्गतरु रसातलं वा ।

शरवरपरिभिन्नसर्वगात्रं

यमसदनं प्रतियापयाम्यहं त्वाम् ॥ १६ ॥

इति ।

रावणः — ह ह ह ।

दिव्यास्त्रैस्त्रिदशगणा मयाभिभूता

दैत्येन्द्रा मम वशवर्तिनः समस्ताः ।

पौलस्त्योऽप्यपहतपुष्पकोऽवसन्नो •

भो ! रामः कथमभियाति मानुषो माम् ॥ १७ ॥

हनूमान् — एवविधेन भवता किमर्थं प्रच्छन्नं तस्य दारा-
पहरणं कृतम् ।

विभीषणः — सम्यगाह हनूमान् ।

अपास्य मायया रामं त्वया राक्षसपुङ्गव ! ।

भिक्षुवेपं समास्थायच्छलेनापहृता हि सा ॥ १८ ॥

रावणः — विभीषण ! किं विपक्षपक्षमवलम्बसे ।

विभीषणः —

प्रसीद राजन् ! वचनं हितं मे

प्रदीयतां राघवधर्मपत्नी ।

इदं कुलं राक्षसपुङ्गवेन

त्वया हि नेच्छामि विपद्यमानम् ॥ १९ ॥

रावणः — विभीषण ! अलमलं भयेन ।

कथं लम्बसटः सिंहो मृगेण विनिपास्यते ।

† गजो वा सुमहान् मत्तः सृगालेन निहन्यते ॥ २० ॥

हनूमान् — भो रावण ! विपद्यमानभाग्येन भवता किं
युक्तं राघवमेवं वक्तुम् । मा तावद् भोः !

नक्तञ्चरापशद ! रावण ! राघवं तं
वीराग्रगण्यमतुलं त्रिदशेन्द्रकल्पम् ।
प्रक्षीणपुण्य ! भवता भुवनैकनाथं
वक्तुं किमेवमुचितं गतसार ! नीचैः ॥ २१ ॥

रावणः — कथं कथं नामाभिघत्ते । हन्यतामयं वानरः ।
अथवा दूतवधः खलु वचनीयः । शङ्कुकर्ण ! लाङ्गूलमादी-
प्य विसृज्यतामयं वानरः ।

शङ्कुकर्णः — यदाज्ञापयति महाराजः । इत इतः ।

रावणः — अथवा एहि तावत् ।

हनूमान् — अयमस्मि ।

रावणः — अभिधीयतां मद्बचनात् स मानुषः ।

अभिभूतो मया राम ! दारापहरणादसि ।

यद्दि तेऽस्ति घनुःश्लाघा दीयतां मे रणो महान् ॥ २२ ॥

हनूमान् — अचिराद् द्रक्ष्यसि,

अभिहतवरवप्रगोपुराष्टां

रघुवरकार्मुकनादनिर्जितस्त्वम् ।

हरिगणेपरिपीडितैः समन्तात्

प्रमदवनैरभिसंवृतां स्वलङ्काम् ॥ २३ ॥

रावणः — आः निर्वास्यतामयं वानरः ।

राक्षसाः — इत इतः ।

(रक्षोभि सह निष्क्रान्तो हनूमान्)

विभीषणः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अस्ति काचिद्

विवक्षा महाराजस्य हितमन्तरेण ।

रावणः — उच्यतां, तच्छ्रेयो वयमपि श्रोतारः ।

विभीषणः — सर्वथा राक्षसकुलस्य विनाशोऽभ्यागत इति

मन्ये ।

रावणः — केन कारणेन ।

विभीषणः — महाराजस्य विप्रतिपत्त्या ।

रावणः — का मे विप्रतिपत्तिः ।

विभीषणः — ननु सीतापहरणमेव ।

रावणः — सीतापहरणेन को दोषः स्यात् ।

विभीषणः — अधर्मश्च ।

रावणः — चशब्देन सावशेषमिव ते वचनम् । तद् ब्रूहि ।

विभीषणः — तदेव ननु ।

रावणः — विभीषण ! किं गृहसे । मम खलु प्राणैः शा-

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वानरकाञ्चुकीयः)

काञ्चुकीयः — भो भो बलाध्यक्ष ! सन्नाहमाज्ञापय
रवाहिनीम् ।

(प्रविश्य)

बलाध्यक्षः — आर्य ! किंकृतोऽयं समुद्योगः ।

काञ्चुकीयः — तत्रभवता हन्मतानीतः खल्वार्यरामस्य
देव्याः सीताया वृत्तान्तः ।

बलाध्यक्षः — किमिति किमिति ।

काञ्चुकीयः — श्रूयतां,

लङ्कायां किल वर्तते नृपसुता शोकाभिभूता भृशं
पौलस्त्येन विहाय धर्मसमयं संक्लेश्यमाना ततः ।

श्रुत्वैतद् भृशशोकतप्तमनसो रामस्य कार्यार्थिना
राज्ञा वानरवाहिनी प्रतिभया सन्नाहमाज्ञापिता ॥१॥

बलाध्यक्षः — एवम् । यदाज्ञापयति महाराजः ।

काञ्चुकीयः — यावदहमपि सन्नद्धा वानरवाहिनीति
महाराजाय निवेदयामि ।

(निष्क्रान्तौ)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति रामो लक्ष्मणं सुग्रीवो हनुमाश्च)

रामः —

आक्रान्ताः पृथुसानुकुञ्जगहना मेघोपमाः पर्वताः

सिंहव्याघ्रगजेन्द्रपीतसलिला नद्यश्च तीर्णा मया । *

क्रान्तं पुष्पफलाढ्यपादपयुतं चित्रं महत् काननं

सम्प्राप्तोऽस्मि कपीन्द्रसैन्यसहितो वेलातटं साम्प्रतम् ॥ २ ॥

लक्ष्मणः — एष एष भगवान् वरुणः,

सजलजलधरेन्द्रनीलनीरो

विलुलितफेनतरङ्गचारुहारः ।

समधिगतनदीसहस्रबाहु-

र्हीरिव भाति सरित्पतिः शयानः ॥ ३ ॥

रामः — कथं कथं भोः !

रिपुमुद्धर्तुमुद्यन्तं मामयं सक्तसायकम् ।

सजीवमद्य तं कर्तुं निवारयति सागरः ॥ ४ ॥

सुग्रीवः — अये वियति,

सजलजलदसन्निभप्रकाशः

कनकमयामलभूषणोज्ज्वलाङ्गः ।

अभिपतति कुतो नु राक्षसोऽसौ

शलभ इवाशु हुताशनं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

१ 'सुग्रीवोऽहं' इति पाठः । २ हास । ३ प. पाठ

रामः — यद्येवं^१, गच्छ, सत्कृत्य प्रवेश्यतां विभीषणः ।

लक्ष्मणः — यदाज्ञापयत्यार्यः । (पैरिक्म्य) अये विभीषणः ।
विभीषण! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः — अये कुमारो लक्ष्मणः । कुमार! अद्य कुश-
ली संवृत्तोऽस्मि ।

लक्ष्मणः — विभीषण! उपसर्पावस्तावदार्यम् ।

विभीषणः — वाढम् ।

(उपसर्पत)

लक्ष्मणः — जयत्वार्यः ।

विभीषणः — प्रसीदतु देवः । जयतु देवः ।

रामः — अये विभीषणः । विभीषण! अपि कुशली
भवान् ।

विभीषणः — देव! अद्य कुशली संवृत्तोऽस्मि ।

भवन्तं पद्मपत्राक्षं शरण्यं शरणागतः ।

अद्यास्मि कुशली राजंस्त्वद्दर्शनविकल्मषः ॥ ११ ॥

रामः — अद्यप्रभृति^२ मद्बचनाहृद्देश्वरो भव ।

विभीषणः — अनुगृहीतोऽस्मि ।

१ 'व तेन हि ग' क पाठ . २ '(उपगूल) भ' ख. घ ट. पाठ ३ 'ण । अपि'
रा पाठ ४. 'कुमार! भय' ख. घ. ट पाठ . ५. '(उन्नाउपगूल)' ख. घ. ङ पाठ
६. 'नि ल' ख. ङ. पाठ

रामः— विभीषण ! त्वदागमनादेव सिद्धमस्मत्कार्यम् ।
सागरतरणे खलूपायो नाधिगम्यते ।

विभीषणः— देव ! किमत्रावगन्तव्यम् । यदि मार्गं न
ददाति, समुद्रे दिव्यमस्त्रं तावद् विस्रष्टुमर्हति देवः ।

रामः— साधु विभीषण ! साधु । भवतु, एवं तावत्
करिष्ये । (सहसोत्तिष्ठन् सरोपम्)

मम शरपरिदग्धतोयपङ्कं

हतशतमत्स्यविकीर्णभूमिभागम् ।

यदि मम न ददाति मार्गमेनं

प्रतिहतवीचिरवं करोमि शीघ्रम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति वरुणः)

वरुणः— (ससम्भ्रमम्)

नारायणस्य नररूपमुपाश्रितस्य

कार्यार्थमभ्युपगतस्य कृतापराधः ।

देवस्य देवरिपुदेहहरात् प्रतूर्णं

भीतः शराच्छरणमेनमुपाश्रयामि ॥ १३ ॥

(विलोक्य) अये अयं भगवान्,

मानुषं रूपमास्थाय चक्रुर्शाङ्गदाधरः ।

स्वयं कारणभूतः सन् कार्यार्थी समुपागतः ॥ १४ ॥

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

लक्ष्मणः — (त्रिलोक्य) अये कोनुखल्वेपः ।

मणिविरचितमौलिश्चारुताम्रायताक्षो

नवकुवलयनीलो मत्तमातङ्गलीलः ।

सलिलनिचयमध्यादुत्थितस्त्वेप शीघ्र-

मवनतमिव कुर्वस्तेजसा जीवलोकम् ॥ १५ ॥

विभीषणः — देव ! अयं खलु भगवान् वरुणः प्रातः ।

रामः — किं वरुणोऽयम् । भगवन् ! वरुण ! नमस्ते ।

वरुणः — न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः । अथवा,

राजपुत्र ! कुतः कोपो रोषेण किमलं तव ।

कर्तव्यं तावदस्माभिर्वद शीघ्रं नरोत्तम ! ॥ १६ ॥

रामः — लङ्कागमने मार्गं दातुमर्हति भवान् ।

वरुणः — एष मार्गः । प्रयातु भवान् । (अन्तर्हित)

रामः — कथमन्तर्हितो भगवान् वरुणः । विभीषण ! पश्य
पश्य भगवत्प्रसादान्निष्कम्पवीचिमन्तं सलिलाधिपतिम् ।

विभीषणः — देव ! साम्प्रतं द्विधाभूत इव दृश्यते जल-
निधिः ।

रामः — क हनूमान् ।

हनूमान् — जयतु देवः ।

रामः — हनूमन् ! गच्छाग्रतः ।

हनूमान् — यदाज्ञापयति देवः ।

(सर्वे परिक्रामन्ति)

रामः — (विलोक्य सविस्मयम्) वत्स लक्ष्मण ! वयस्य
विभीषण ! महाराज सुग्रीव ! सखे हनूमन् ! पश्यन्तु पश्यन्तु
भवन्तः । अहो विचित्रता सागरस्य । इह हि,

कचित् फेनोद्गारी क्वचिदपि च मीनाकुलजलः

क्वचिच्छङ्खाकीर्णः क्वचिदपि च नीलाम्बुदनिभः ।

क्वचिद् वीचीमालः क्वचिदपि च नैक्रप्रतिभयः

क्वचिद् भीमावर्तः क्वचिदपि च निष्कम्पसलिलः ॥१७॥

रावत्प्रसादादतीतः सागरः ।

हनूमान् — देव ! इयमियं लङ्का ।

रामः — (चिर विलोक्य) अहो राक्षसनगरस्य श्रीरचिराद्
विपस्यते ।

मम शरवरवातपातभग्ना

कपिवरसैन्यतरङ्गताडितान्ता ।

उदधिजलगतेव नौर्विपन्ना

निपतति रावणकर्णधारदोपात् ॥ १८ ॥

१. 'नैक्रप्रतिभयः' म. घ. द. पाठः.

२. 'नीलाम्बुदनिभः' स. घ. द. पाठः.

३. 'स्य परा लक्ष्मी' द. पाठः.

सुग्रीव ! अस्मिन् सुवेलपर्वते क्रियतां सेनानिवेशः । (उपविशति)

सुग्रीवः — यदाज्ञापयति देवः । नील ! एवं क्रियताम्
(प्रविश्य)

नीलः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु
देवः । क्रमान्निवेश्यमानासु सेनासु वृन्दपरिग्रहेषु परीक्ष्यमाणेषु
पुस्तकप्रामाण्यात् कुतश्चिदप्यविज्ञायमानौ द्वौ वनौकसौ गृहीतौ ।
वयं न जानीमः कर्तव्यम् । देवस्तस्मात् प्रमाणम् ।

रामः — शीघ्रं प्रवेशयत्वेतौ ।

नीलः — यदाज्ञापयति देवः । (निष्क्रान्त)

(ततः प्रविशति नीलो वानरैर्गृह्यमाणौ वानररूपधारिणौ ।
सम्पुटिकाहस्तौ शुकसारणौ च)

वानराः — (क) अहो भण(थ^१ह के) तुह्ये भण(थ^१ह) ।

उभौ — (ख) भट्टा ! अह्ये अय्यकुमुदस्स सेवआ (वान-
भट्टा?)

वानराः — (ग) भट्टा ! अय्यकुमुदस्स सेवअत्ति अत्ताणं
अवादेसन्ति ।

(क) अहो भणत की युवा भणतम् ।

(ख) भर्त ! आगामार्थकुमुदस्य सेवको ।

(ग) भर्त ! आर्यकुमुदस्य सेवकावित्यामानमपदिशत ।

१ 'ति महाराज । घ पाठ २ 'तस्माद्ब एव प्र' व ख घ पाठ ३ नी ३'
क ख घ ट पाठ

‡ 'वाण(र)भट्टा' इति शबोधन वा स्यात् ।

विभीषणः — (सावधानं शुकसारणौ मिलोक्य)

स्वसैनिकौ न चाप्येतौ न चाप्येतौ वनौकसौ ।

प्रेषितौ रावणेनैतौ राक्षसौ शुकसारणौ ॥ १९ ॥

उभौ — (आत्मगतम्) हन्त कुमारेण विज्ञातौ स्वः । (प्रकाशम्) आर्य! आवां खलु राक्षसराजस्य विप्रतिपत्त्या विपद्यमानं राक्षसकुलं दृष्ट्वास्पदमलभमानौ आर्यसंश्रयार्थं वानररूपेण सम्प्राप्तौ ।

रामः — वयस्य! विभीषण! कथमिव भवान् मन्यते ।

विभीषणः — देव !

एतौ हि राक्षसेन्द्रस्य सम्मतौ मन्त्रिणौ नृप ! ।

प्राणान्तिकेऽपि व्यसने लङ्केशं नैव मुञ्चतः ॥ २० ॥

तस्माद् यथार्हं दण्डमाज्ञापयतु देवः ।

रामः — विभीषण! मा मैवम् ।

अनयोः शासनादेव न मे वृद्धिर्भविष्यति ।

क्षयो वा राक्षसेन्द्रस्य तस्मादेतौ विमोचय ॥ २१ ॥

लक्ष्मणः — यदि विमुञ्चेत्, सर्वस्कन्धावारं प्रविश्य प-

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राक्षसकाञ्चुकीयः)

राक्षसकाञ्चुकीयः — क इह भोः ! प्रवालतोरणद्वारम-
शून्यं कुरुते ।

(प्रविश्यान्यो राक्षसः)

राक्षसः — आर्य ! अयमस्मि । किं क्रियताम् ।

काञ्चुकीयः — गच्छ, महाराजस्य शासनाद् विद्युज्जिह-
स्तावदाहूयताम् ।

राक्षसः — आर्य ! तथा । (निष्क्रान्तः)

काञ्चुकीयः — अहोतुखलु विपद्यमानाम्युदये राक्ष-
सैकुले विपन्नसर्वसाधनस्य निहतवीरपुरुषस्य स्वयं च प्राणसं-
शयं प्राप्तस्येदानीमपि प्रसन्नत्वं नोपगच्छति महाराजस्य बुद्धिः ।
को हि नाम,

चलत्तरङ्गाहतभीमवेल-

मुदीर्णनकाकुलनीलनीरम् ।

समुद्रमाक्रान्तमवेक्ष्य तस्मै

दारप्रदानान्न करोति शान्तिम् ॥ १ ॥

अपि च,

प्रहस्तप्रमुखा वीराः कुम्भकर्णपुरस्तराः ।

निहता राघवेणाद्य शक्रजिञ्चापि निर्गतः ॥ २ ॥

एवमपि गते,

मदनवँशगतो महानयार्थं सचिववचोऽप्यनवेक्ष्य वीरमानी ।

रघुकुलवृषभस्य तस्य देवीं जनकसुतां न ददाति योद्धुकामः ॥

(प्रविश्य)

विद्युजिह्वः—अपि सुखमार्यस्य ।

काञ्चुकीयः—विद्युजिह्व! गच्छ, महाराजवचनाद् राम-
लक्ष्मणयोः शिरःप्रतिकृतिरानीयताम् ।

विद्युजिह्वः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्त)

काञ्चुकीयः—यावदहमपि महाराजस्य प्रत्यन्तरीभविष्या-
मि । (निष्क्रान्त)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राक्षसीगणपरिवृता सीता)

सीता—(क) किष्णुहु अच्यलत्तस्त आगमणेण पह-

(क) निःसुप्तत्वार्षपुत्रस्यागमनेन प्रहृष्टितम्ब हृदयम्यादायेन इव सवृत्त । अ-

ळादिअस्स हिअअस्स अज्ज आवेओ विअ संबुत्तो । अणि-
ट्ठाणि णिमित्ताणि अ दिस्सन्ति । एवं वि दाणि' (अच्चाहिअं?)
हिअअस्स महन्तो, अब्भुदओ वड्डइ । सव्वहा इस्सरा सन्ति
करन्तु ।

(तत प्रविशति रावण)

रावणः — मा तावद् ,

एषा विहाय भवनं मम सम्प्रयाता

नारी नवामलजलोद्भवलग्नहस्ता ।

लङ्का यदा हि समरे वशमागता मे

पौलस्त्यमाशु परिजित्य तदा गृहीता ॥ ४ ॥

भवति ! तिष्ठ तिष्ठ । न खलु न खलु गन्तव्यम् । कि
ब्रवीषि — उत्सृज्य त्वां राममुपगच्छामीति । आः अ-
पध्वंस ॥

बलादेव गृहीतासि तदा वैश्रवणालये ।

बलादेव ग्रहीष्ये त्वा हत्वा राघवमाहवे ॥ ५ ॥

किमनया । यावदहमपि सीतां विलोभयिष्ये । (मदनावेश

निष्ठानि निमित्तानि च दृश्यन्ते । एवमपीदानीं हृदयस्य महानम्युदयो वर्धते ।
सर्वथेश्वरा शान्तिं कुर्वन्तु ।

निरूप्य) अहोतुखत्वतुलबलता कुसुमघन्वनः । कुतः,

निद्रां मे निशि विस्मरन्ति नयनान्यालोक्य सीताननं
तत्संश्लेषमुखार्थिनी तनुतरायाता तनुः पाण्डुताम् ।
सन्तापं रमणीयवस्तुविषये बध्नाति पुष्पेषुणा
कष्टं निर्जितविष्टपत्रयभुजो निर्जायते रावणः ॥ ६५ ॥

(उपेय)

सीते ! त्यज त्वमरविन्दपैलाशनेत्रे !
चित्तं हि मानुषगतं मम चित्तनाथे !
शस्त्रेण मेऽद्य समरे विनिपात्यमानं
प्रेक्षस्व लक्ष्मणयुतं तव चित्तकान्तम् ॥ ७ ॥

सीता — (क) ह मूढो खुसि रावणओ, जो मन्दर हत्येण
तुळयिदुकामो ।

(प्रविश्य)

रक्षसः — जयतु महाराजः ।

एते तयोर्मानुषयोः शिरसी राजपुत्रयोः ।
युधि हत्वा कुमारेण गृहीते त्वत्प्रियार्थिना ॥ ८ ॥

रावणः — सीते ! पश्य पश्य तयोर्मानुषयोः शिरसः

(क) ह मूढ खल्वसि रावणक, यो मन्दर हस्तेन तुलपितुकाम ।

सीता — (क) हा अय्यउत्त ! । (इति मूर्च्छिता पतति)

रावणः —

सीते! भावं परित्यज्य मानुषेऽस्मिन् गतायुषि ।

अद्यैव त्वं विशालाक्षि! महतीं श्रियमाप्नुहि ॥ ९ ॥

सीता — (प्रत्यभिज्ञाय) (ख) हा अय्यउत्त! परिमळणवक-
मळसण्णिहे वदणे परिवुत्तणअणे पेक्खन्ती अट्ठिधीरा खु ह्मि
मन्दभाआ । हा अय्यउत्त! एदस्सि दुःखसाअरे मं णिक्खि-
विअ कहि गदो सि । जाव ण मरामि । किंणुसु अळ्ळिअं
एदं भवे । भद्र! जेण असिणा अय्यउत्तस्स असदिसं किदं,
तेण मं वि मारेहि ।

रावणः —

व्यक्तमिन्द्रजिता युद्धे हते तस्मिन् नराधमे ।

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा केन त्वं मोक्षयिष्यसे ॥ १० ॥

(नेपथ्ये)

रामेण रामेण ।

सीता — चिरं जीव ।

(क) हा आर्यपुत्र ! ।

(ख) हा आर्यपुत्र! परिमळणवकमळसण्णिहे वदणे परिवृत्तनयने पश्यती अतिधीय
खट्वास्मि मदभागा । हा आर्यपुत्र! एतस्मिन् दुःखसागरे मां निक्षिप्य दुःख
गतोऽसि । यावन्न क्रिये । किन्तुखल्वट्टीकमेतद् भवेत् । भद्र ! येनासिनार्य
पुत्रम्मासदृशं कृतं तेन मामपि मारय ।

(प्रविश्य)

राक्षसः — (ससम्भ्रमम्) रामेण रामेण ।

रावणः — कथं कथं रामेणेति ।

राक्षसः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अतिपाति-
वृत्तान्तनिवेदनत्वरयावस्थान्तरं नावेक्षितम् ।

रावणः — ब्रूहि ब्रूहि । किं कृतं मनुजतापसेन ।

राक्षसः — श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन खलु,

उदीर्णसत्त्वेन महावलेन लङ्केश्वरं त्वामभिभूय शीघ्रम् ।
सलक्ष्मणेनाद्य हि राघवेण प्रसह्य युद्धे निहतः सुतस्ते ॥११॥

रावणः — आः, दुरात्मन् ! समरभीरो !

देवाः सेन्द्रा जिता येन दैत्याश्चापि पराङ्मुखाः ।

इन्द्रजित् सोऽपि समरे मानुषेण निहन्यते ॥ १२ ॥

राक्षसः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । महाराजपादमूले
कुमारमन्तरेणानृतं नाभिधीयते ।

रावणः — हा वत्स ! मेघनाद ! (इति मूर्छितः पतति)

राक्षसः — महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः — (प्रत्यभिजाय)

गैन्द्रजिद्विकलबलजलधिजनितभयचकितविमुखाः! चपलप-
लायनमनुचितमविरतममरसमराणि जितवतां भवताम्, अथ च
विश्वलोकविजयविख्यातविंशद्बाहुशालिन्नि भर्तर्यत्र स्थितवति
ङ्केश्वरे^१ ।

रावणः — (श्रुत्वा सामर्पम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतुं
महाराजः । एष हि रामः,

धनुषि निहितत्राणस्त्वामतिक्रम्य गर्वा-

द्धरिगणपरिवारो हाससम्फुल्लनेत्रः ।

रणशिरसि सुतं ते पातयित्वा तु राज-

न्नभिपतति हि लङ्कां सन्दिधक्षुर्यथैव ॥ १५ ॥

रावणः — (सहसोत्थाय सरोपम्) कासौ कासौ । (असिमुद्यम्य)

वज्रीभकुम्भतटभेदकठोरधारः

क्रोधोपहारमसिरेष विधास्यति त्वाम् ।

सम्प्रत्यवन्त्वनिमिषा इह मत्करस्थः

क्षुद्र! क यास्यसि कुतापस! तिष्ठ तिष्ठ ॥ १६ ॥

राक्षसः — महाराज! अलमतिसाहसेन ।

१. 'श्रवि' रा. पाठः. २. 'रे । तस्मादप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।' क. पाठः. ३. 'च
कां. च. ग. पाठः. ४. 'तु लङ्केश्वरः ।' ख. प. पाठः.

• 'विंशद्' इत्येव सर्वेष्व्यादसु पठ्यते । किन्तु इदं लेखकप्रमादद्वयमपि संभाव्यते
एते 'विंशति' इत्यपि पाठसंभवान् ।

हा वत्स ! सर्वजगतां ज्वरकृत ! कृतास्त्र !

हा वत्स ! वासवजिदानतवैरिचक्र ! ।

हा वत्स ! वीर ! गुरुवत्सल ! युद्धशौण्ड !

हा वत्स ! मामिह विहाय गतोऽसि कस्मात् ॥१३॥

(इति मोहमुपमात्)

राक्षसः — हा धिक् त्रैलोक्यविजयी लङ्केश्वर एताम-
वस्थां प्रापितो हतकेन विधेना । महाराज ! समाश्वसिहि समा-
श्वसिहि ।

रावणः — (समाश्वस्य) इदानीमनर्थहेतुभूतया सीतया किम-
नया त्रैलोक्यविजयविफलया चपलया श्रिया च । किं भोः
कृतान्तहतक ! भद्यापि भयविह्वलोऽसि ।

इदानीमपि निःस्नेहो वत्सेनेन्द्रजिता विना ।

कष्टं कठोरहृदने जीवत्येष दशाननः ॥ १४ ॥

(इति सन्तापात् पतति)

राक्षसः — हा भो र-
कक्ष्यास्थिता रक्षिणश्चाप्रमत्ता २
नीचरवीराः ! एवंगते राजन्वन्तः
नु भवन्तः ।
(नेपथ्ये)

भो भो रजनीचरवीराः ! समरमुखनिर-
हस्तानिकुम्भकुम्भ

नेन्द्रजिदिकलबलजलाधिजानितभयचकितविमुखाः! चपलप-
लायनमनुचितमविरतममरसमराणि जितवतां भवताम्, अथ च
विश्वलोकविजयविख्यातविंशद्*बाहुशालिनि भर्तार्यत्र स्थितवति
लङ्केश्वरे^१ ।

रावणः — (श्रुत्वा सामर्पम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतुं
महाराजः । एष हि रामः,

धनुषि निहितबाणस्त्वामतिक्रम्य गर्वा-
द्धरिगणपरिवारो हाससम्फुल्लनेत्रः ।
रणशिरसि सुतं ते पातयित्वा तु राज-
न्नभिपतति हि लङ्कां सन्दिधक्षुर्यथैव ॥ १५ ॥

रावणः — (सहस्रोत्थाय सरोपम्) कासौ कासौ । (असिमुद्यम्य)

वज्रीभकुम्भतटभेदकठोरधारः
क्रोधोपहारमसिरेष विधास्यति त्वाम् ।
सम्प्रत्यवन्त्वनिमिषा इह मत्करस्थः
क्षुद्र! क वास्यसि कुतापस! तिष्ठ तिष्ठ ॥ १६ ॥

राक्षसः — महाराज! अलमतिसाहसेन ।

१. 'श्वरि' एव पाठः. २. 'रे' । तस्मात्प्रमत्ता भवन्तु भवन्त ।' क. पाठः. ३. 'च्छ
' क. घ. पाठः. ४. 'तु लङ्केश्वरः ।' ख घ पाठः.

* 'विंशद्' इत्येव सर्वेषां दशैः पठ्यते । किन्तु इदं लेख्यप्रमादरत्नमणि समाम्यते,
'विंशति' इत्यपि पठ्यते ।

सीता — (क) अणिद्धाणि अणरुहाणि अणिमित्ताणि इदा-
णिं करअंतस्स रावणस्स अइरेण मरणं भविस्सिदि ।

रावणः — अस्याः कारणेन बहवो भ्रातरः सुताः सुह-
दश्च मे निहताः । तस्मादमित्रविषयमस्या हृदयं भित्त्वा कृष्टा-
न्त्रमालालङ्कृतः खड्गाशनिपातेन समनुजयुगलं सकलवानर-
कुलं ध्वंसयामि ।

राक्षसः — प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अलमलमिदा-
नीमरिचलावलेपमन्तरेणानवरतवृथाप्रयासेन । अवश्यं च स्त्री-
धो न कर्तव्यः ।

रावणः — तेन हि^२ स्यन्दनमानय ।

राक्षसः — यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) ज-
यतु महाराजः । इदं स्यन्दनम् ।

रावणः — (स्थमारुह्य)

समावृतं सुरैरद्य सीते ! द्रक्ष्यसि राघवम् ।

मम चापच्युतैस्ताक्षिणैर्वाणैराक्रान्तचेतसम् ॥ १७ ॥

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावण)

(क) अनिष्टान्य हीण्यनिमित्तानीशानां कुर्वतो रावणस्याचिरेण मरणं भविष्यति ।

सीता — (क) ईश्वरा! अत्तणो कुलसदिसेण चारित्तेण
जदि अहं अणुसरामि अय्यउत्तं, अय्यउत्तस्स विजओ होदु ।

(निष्क्रान्ता)

पञ्चमोऽङ्कः ।

(क) ईश्वरा! आत्मनः कुलसदृशेन चारित्रेण यद्यहमनुसराम्यार्यपुत्रम्, आर्य-
पुत्रस्य विजयो भवतु ।

अथ षष्ठाङ्कः ।

• (ततः प्रविशति विद्याधरास्त्रयः)

सर्वे — एते स्मो भो ! एते स्मः ।

प्रथमः —

इक्ष्वाकुवंशविपुलोज्ज्वलदीप्तकेतोः

द्वितीयः —

रामस्य रावणवधाय कृतोद्यमस्य ।

तृतीयः —

सद्भ्रामदर्शनकुतूहलवद्भ्रचित्ताः

सर्वे —

प्राप्ता वयं हिमवतः शिखरात् प्रतूर्णम् ॥ १ ॥

प्रथमः — चित्ररथ ! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधरादयो नि-
रन्तरं नभः कृत्वा स्थिताः । तस्माद् वयमप्येतेषामेतान् गणा-
न् परिहरन्तः स्वैरमेकान्ते स्थित्वा रामरावणयोर्युद्धविशेषं प-
श्यामः ।

उभौ — वाढम् ।

(तथा कृत्वा)

प्रथमः — अहो प्रतिभयदर्शनीया खल्वियं युद्धभूमिः ।
इह हि,

रजनिचरशरीरनीरकीर्णा
 कपिवरवीचियुता वरासिनक्रा ।
 उदधिरिव विभाति युद्धभूमी
 रघुवरचन्द्रशरांशुवृद्धवेगा ॥ २ ॥

द्वितीयः— एवमेतत् ।

एते पादपशैलभग्नशिरसो मुष्टिप्रहारैर्हताः
 क्रुद्धैर्वानरयूथपैरतिवलैरुत्पुच्छकर्णैर्वृताः ।
 कण्ठग्राहविवृत्ततुङ्गनयनैर्दष्टोष्ठतीत्रैर्मुखैः
 शैला वज्रहता इवाशु समरे रक्षोर्गणाः पातिताः ॥३॥

तृतीयः— एते चापि द्रष्टव्या भवद्भ्यां ,
 निशितविमलखङ्गाः क्रोधविष्कारिताक्षा
 विमलविकृतदंष्ट्रा नीलजीमूतकल्पाः ।
 हरिगणपतिसैन्यं हन्तुकामाः समन्ताद्
 रभसविवृतवक्रा राक्षसाः सम्पतन्तः ॥ ४ ॥

प्रथमः— अहोतुखलु,
 वाणाः पात्यन्ते राक्षसैर्वानरेषु

द्वितीयः—

शैलाः क्षिप्यन्ते वानरैर्नैर्ऋतेषु ।

तृतीयः —

मुष्टिर्प्रक्षेपैर्जानुसङ्घट्टनैश्च

सर्तौ —

भीमाश्वित्रं भोः! सम्प्रमदः प्रवृत्तः ॥ ५ ॥

प्रथमः — रावणमपि पश्येतां भवन्तौ,

कनकरचितदण्डां शक्तिमुल्लालयन्तं

विमलविकृतदंष्ट्रं स्यन्दनं वाहयन्तम् ।

उदयशिखरिमध्ये पूर्णविम्बं शशाङ्कं

ग्रहमिव भगणेशं राममालोक्य रुष्टम् ॥ ६ ॥

द्वितीयः — राममपि पश्येतां भवन्तौ ।

सव्येन चापमवलम्ब्य करेण वीर-

मन्येन सायकवरं परिवर्तयन्तम् ।

भूमौ स्थितं रथगतं रिपुमीक्षमाणं

क्रौञ्चं यथा गिरिवरं युधि कार्तिकेयम् ॥ ७ ॥

तृतीयः — हहह ।

रावणेन विमुक्त्यं शक्तिः कालान्तकोपमा ।

रामेण स्मयमानेन द्विधा छिन्ना धनुष्मता ॥ ८ ॥

प्रथमः—

शक्तिं निपातितां दृष्ट्वा क्रोधविष्कारितेक्षणः ।
रामं प्रत्यैषवं व(ण?र्ष)मभिवर्षति रावणः ॥ ९ ॥

द्वितीयः—अहो रामस्य शोभा ।

एता रावणजीमूताद् वाणधारा विनिस्सृताः ।
विभान्ति राममासाद्य वारिधारा वृषं यथा ॥ १० ॥

तृतीयः—एष एषः,

कनकरचितचापं तीक्ष्णमुद्यम्य शीघ्रं
रणशिरसि सुत्रोरं वाणजालं विधून्वन् ।
रथगतमभियान्तं रावणं याति पद्भ्यां
गजपतिमिव मत्तं तीक्ष्णदंष्ट्रो मृगेन्द्रः ॥ ११ ॥

सर्वे—अये ज्वलित इव प्रभयायं देशः । किञ्चुख-
ल्विदम् ।

प्रथमः—आ युद्धसामान्यजनितशङ्केन महेन्द्रेण प्रेषितो
मातलिवाहितो रथः ।

द्वितीयः—उपस्थितं मातलिं दृष्ट्वा तस्य वचनाद् रथमा-
रूढवान् रामः ।

तृतीयः—एष हि,

सुरवरजयदर्पदेशिकेऽस्मिन्

द्वितिसुतनाशकरे रथे विभाति ।

रजनिचरविनाशकारणैः सं-

स्त्रिपुरवधाय यथा पुरा कपर्दी ॥ १२ ॥

प्रथमः — अहो महत् प्रवृत्तं युद्धम् ।

शरवरपरिपीततीव्रबाणं

नरवरनैर्ऋतयोः समीक्ष्य युद्धम् ।

विरतविविधशस्त्रपातमेते

हरिवरराक्षससैनिकाः स्थिताश्च ॥ १३ ॥

द्वितीयः — अहोतुखलु,

चारीभिरेतौ परिवर्तमानौ

रथे स्थितौ बाणगणान् वमन्तौ ।

स्वरश्मिजालैर्धरणिं दहन्तौ

सूर्याविव द्वौ नभसि भ्रमन्तौ ॥ १४ ॥

तृतीयः — रावणमपि पश्येतां भवन्तौ ।

शरैर्भीमवेगैर्हयान् मर्दयित्वा

ध्वजं चापि शीघ्रं वलेनाभिहत्य ।

महद् बाणवर्षं सृजन्तं नदन्तं

हसन्तं नृदेवं भृशं भीषयन्तम् ॥ १५ ॥

प्रथमः — एष हि रामः ,

स्थानाक्रामणवामनीकृततनुः किञ्चित् समाश्वास्य वै
तीव्रं बाणमवेक्ष्य रक्तनयनो मध्याह्नसूर्यप्रभः ।
व्यक्तं मातलिना स्वयं नरपतिर्दत्तास्पदो वीर्यवान्
क्रुद्धः संहितवान् वरास्त्रममितं पैतामहं पार्थिवः ॥ १६ ॥

द्वितीयः — एतदस्त्रं ,

रघुवरभुजवेगविप्रमुक्तं
ज्वलनदिवाकरयुक्ततीक्ष्णधारम् ।
रजनिचरवरं निहत्य सङ्ख्ये
पुनरभिगच्छति राममेव शीघ्रम् ॥ १७ ॥

सर्वे — हन्तं निपातितो रावणः ।

प्रथमः —

रावणं निहतं दृष्ट्वा पुष्पवृष्टिर्निपातिता ।
एता नदन्ति गम्भीरं भेर्यस्त्रिदिवसैर्द्वानाम् ॥ १८ ॥

द्वितीयः — भवतु । सिद्धं देवकार्यम् ।

प्रथमः — तदागम्यताम् । वयमपि तावत् सर्वहितं रामं
सम्भावयिष्यामः ।

१. 'न पति' स पाठ. २. 'वर्त्मसु ॥' स पाठ. ३. 'गणसम' राम उभाजयि'
क स, 'गणसहित' इ. पाठ.

उभौ — बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्प्रान्ताः सर्वे)

विष्कम्भकः* ।

(ततः प्रविशति रामः)

रामः —

हत्वा रावणमाहवेऽद्य तरसा मद्वाणवेगार्दितं

कृत्वा चापि विभीषणं शुभमतिं लङ्केश्वरं साम्प्रतम् ।

तीर्त्वा चैवमनल्पसत्त्वचरितं दोर्भ्या प्रतिज्ञार्णवं

लङ्कामभ्युपयामि बन्धुसहितः सीतां समाश्वासितुम् ॥१९॥

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः — जयत्वार्यः । आर्य ! एषा ह्यार्यार्यस्य समीप-
मुपसर्पति ।

रामः — वत्स ! लक्ष्मण !

अपायाच्च हि वैदेह्या उपिताया रिपुक्षये ।

दर्शनात् साम्प्रतं धैर्यं मन्युर्मे वारयिष्यति ॥ २० ॥

१. 'सीता समाश्वासने' क ख घ ङ पाठ २ 'च्यहि' क, 'शहि' घ. पाठ

* 'विष्कम्भक' । पठ्यऽह' इति क पाठ . 'विष्कम्भक' इत्यपठित्वा 'पठ्येऽह' इति ख घ पुस्तकय पश्यते ।

लक्ष्मणः — यदाज्ञापयत्यार्यः । (निष्क्रान्तः)

(प्रविश्य)

विभीषणः — जयतु देवः ।

एषा हि राजंस्तव धर्मपत्नी

त्वद्वाहुवीर्येण विधूतदुःखा ।

लक्ष्मीः पुरा दैत्यकुलच्युतेव

तव प्रसादात् समुपस्थिता सा ॥ २१ ॥

रामः — विभीषण ! तत्रैव तावत् तिष्ठतु रजनिचरावम-
र्शजातकल्मषा इक्ष्वाकुकुलस्याङ्गभूता । राजानं दशरथं पितर-
मुद्दिश्य न युक्तं भो लङ्काधिपते^२ ! मां द्रष्टुम् । अपिच,

मज्जमानमकार्येषु पुरुषं विषयेषु वै ।

निवारयति यो राजन् ! स मित्रं रिपुरन्यथा ॥ २२ ॥

विभीषणः — प्रसीदतु देवः ।

रामः — नार्हति भवानतः परं पीडयितुम् ।

(प्रतिशय)

लक्ष्मणः—जयत्वार्यः । आर्यस्याभिप्रायं श्रुत्वैवान्निप्रवेशाय
गाढं प्रतिपालयत्यार्या ।

१. 'लक्ष्मणानुमुदतपताकाभू' क. पाठ. २. 'ते वक्तु मां' च. पाठ.

रामः — लक्ष्मण ! अस्याः पतिव्रतायाश्छन्दमनुतिष्ठं ।

लक्ष्मणः — यदाज्ञापयत्यार्यः । (पंरिक्रम्य) भोः ! कष्टम् ।

विज्ञाय देव्याः शौचं च श्रुत्वा चार्यस्य शासनम् ।

धर्मस्नेहान्तरे न्यस्ता बुद्धिर्दोलायते मम ॥ २३ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

हनूमान् — जयतु कुमारः ।

लक्ष्मणः — हनूमन् ! यदि ते शक्तिरस्ति, एवमाज्ञापयत्यार्यः ।

हनूमान् — अत्र किं तर्कयति कुमारः ।

लक्ष्मणः — निष्फलो मम तर्कः^२ । अथवा वयमार्यस्याभिप्रायमनुवर्तितारः^३ । गच्छामस्तावत् ।

हनूमान् — यदाज्ञापयति कुमारः ।

(निष्क्रान्तौ)

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः — प्रसीदत्यार्यः । आर्य ! आश्चर्यमाश्चर्यम्
एषा ह्यार्या,

विकसितशतपत्रदामकल्पा

ज्वलनमिहाशु विमुक्तजीविताशा ।

१. '(किञ्चिद् गवा)' क. पाठः. २. 'कं. । ननु व' स. द. पाठः. ३. 'संति ता' क. घ, 'संविश्याम. ।' स. पाठः. ४. 'तथा श्रुत्वा प्रवि' घ. पाठः. ५

श्रममिह तव निष्फलं च कृत्वा
प्रविशति पद्मवनं यथैव हंसी ॥ २४ ॥

रामः — आश्चर्यमाश्चर्यम् । लक्ष्मण ! निवारय निवारय ।

लक्ष्मणः — यदाज्ञापयत्यार्यः ।

(प्रविश्य)

हनूमान् — जयतु देवः ।

एषा कनकमालेव ज्वलनाद् वर्धितप्रभा ।
पावना पावकं प्राप्य निर्विकारमुपागता ॥ २५ ॥

रामः — (सविस्मयम्) किमिति किमिति ।

लक्ष्मणः — अहो, आश्चर्यम् ।

(प्रविश्य)

सुग्रीवः — जयतु देवः ।

कोनुखल्वेप जीवन्तीमादाय जनकात्मजाम् ।
प्रणम्यरूपः सम्भूतो ज्वलतो हव्यवाहनात् ॥ २६ ॥

लक्ष्मणः — अये अयमार्या पुरस्कृत्येत एवाभिवर्तते भवान् विभावसुः ।

रामः — अये अयं भगवान् हुताशनः । उपसर्पाम-
स्तावत् ।

(सर्वे उपसर्पन्ति)

(ततः प्रविशत्यग्निः सीता गृहीत्वा)

अग्निः — एष भगवान् नारायणः । जयतु देवः ।

रामः — भगवन् ! नमस्ते ।

अग्निः — न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः ।

इमां गृहीष्व राजेन्द्र ! सर्वलोकनमस्कृताम् ।
अपापामक्षतां शुद्धां जानकीं पुरुषोत्तम ! ॥ २७ ॥

अपिच ,

इमां भगवतीं लक्ष्मीं जानीहि जनकात्मजाम् ।
सा भवन्तमनुप्राप्ता मानुषीं तनुमास्थिता ॥ २८ ॥

रामः — अनुगृहीतोऽस्मि ।

जानतापि च वैदेह्याः शुचितां धूमकेतन ! ।
प्रत्ययार्थं हि लोकानामेवमेव मया कृतम् ॥ २९ ॥

(नेपथ्ये दिव्यगन्धर्वा गायन्ति)

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

१ 'ये भ' क ड पाठ २. 'नू विभावयु' । ख, 'नमि । गच्छाम' क पाठ
३. 'ये परिक्रामन्ति' व. ख. पाठ..

नन्वा ते हृदयं जगन्नयपते! रुद्रश्च कोपस्तव
 नेत्रे चन्द्रदिवाकरौ सुरपते! जिह्वा च ते भारती ।
 सब्रह्मेन्द्रमरुद्रणं त्रिभुवनं सृष्टं त्वयैव ऋभो !
 सीतेयं जलसम्भवालयरता विष्णुर्भवान् गृह्यताम् ॥३०॥

(पुनर्नेपथ्ये अपरे गायन्ति)

ममेयं हि जले वराहवपुषा भूमिस्त्वयैवोद्धृता
 विक्रान्तं भुवनत्रयं सुरपते! पादत्रयेण त्वया ।
 स्वरं रूपमुपस्थितेन भवता देव्या यथा साम्प्रतं
 हत्वा रावणमाहवे न हि तथा देवाः समाश्वासिताः ॥३१॥

अग्निः—भद्रमुख! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधरगन्धर्वाप्सरो-
 गणाः स्वविभवैर्भवन्तं वर्धयन्ति ।

रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

अग्निः—भद्रमुख! अभिषेकार्थमित इतो भवान् ।

रामः—यैदाज्ञापयति भगवान् ।

(निष्क्रान्तौ)

(नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु स्वामी । जयतु भद्रमुखः । जयतु महारा-
 जः । जयतु रावणान्तकः । जयत्वायुष्मान् ।

विभीषणः—एष एष महाराजः ;

१ 'नमोऽस्तु सर्वदेवेभ्यः' । घ. पाठः .

२ 'अनुगृहीतोऽस्मि' क. पाठः

३ 'नक्षत्र' क. घ. पाठः

तीर्त्वा प्रतिज्ञार्णवमाहवेऽद्य

सम्प्राप्य देवीं च विधूतपापाम् ।

देवैः समस्तैश्च कृताभिषेको

• विभाति शुभ्रे नभसीव चन्द्रः ॥ ३२ ॥

लक्ष्मणः — अहोतुखल्वार्यस्य वैष्णवं तेजः ।

यमवरुणकुबेरवासवाद्यै-

स्त्रिदशगणैरभिसंवृतो विभाति ।

दशरथवचनात् कृताभिषेक-

स्त्रिदशपतित्वमवाप्ये वृत्रहेव ॥ ३३ ॥

(ततः प्रविशति कृताभिषेको रामः सीतया सह)

रामः — वत्स ! लक्ष्मण !

येनाहं कृतमङ्गलप्रतिसरो भद्रासनारोपितो-

ऽप्यम्यायाः प्रियमिच्छता नृपतिना भिन्नाभिषेकः कृतः ।

व्यक्तं दैवगतिं गतेन गुरुणा प्रत्यक्षतः साम्प्रतं

तेनैवाद्य पुनः प्रहृष्टमनसा प्राप्ताभिषेकः कृतः ॥ ३४ ॥

अग्निः — भैद्रमुख ! एता हि महेन्द्रनियोगाद् भरतशत्रु-

मपुरःसरोः प्रकृतयो भवन्तमुपस्थिताः ।

१ 'विभीषण — अहोतुखल्व देवस्य' क ख पाठ २ 'प्य देवगज ।' स ग पाठ
३. 'भो राजन् । ए' घ पाठ, 'भो राजन् । तेन हि म' ग. पाठ. ४ 'रा गवां प्र'
अ पाठ. ५ 'ता । दमे' ग घ. पाठ

रामः — भगवन् ! प्रहृष्टोऽस्मि ।

अग्निः — इमे महेन्द्रादयोऽमृतभुजो भवन्तमभिवर्धयन्ति ।

रामः — अनुगृहीतोऽस्मि ।

अग्निः — भद्रमुख ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

रामः — यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमि-
च्छामि ।

(भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

इमामपि महीं कृत्स्नां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ ३५ ॥

(निष्क्रान्ता. सर्वे)

पद्योऽङ्कः ।

४ अभिषेकनाटकं समाप्तम् ।

शुभं भूयात्

१. 'मि — किं' ख. पाठ . २. 'सप्तमाऽङ्क' क. ख. घ. पाठ . ३. 'शुः । अ-
द्यमेव रामप्रवेशादारभ्य सप्तम ।' ग. पाठ . ४. 'धीरामायण समाप्तम् ।' व. पाठ .

श्लोकानुक्रमणी ।

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
अचिन्त्या मनसा	३१	इमा भगवती	७२
अञ्जनायां समु	३४	इयं सा राजत	१९
अतिबलमुख	१०	उदीर्णसत्त्वेन	५७
अथैव तं कम	३८	एतां प्राप्य दश	१६
अनयोः शासना	४९	एता रावणजी	६५
अनशनपरि	२२	एते तयोर्मानु	५५
अपराधमनु	४	एते पादपशै	६३
अपायाच्च हि वै	६८	एतौ हि राक्षसे	४९
अपास्य भोगान्	१८	एवं गाढ परि	२४
अपास्य मायया	३५	एषा कनकमा	७१
अभिभूतो मया	३६	एषा विहाय भव	५४
अभिहतवर	३६	एषा हि राजंस्त	६९
अमलकमल	२७	कथ कथ भो ! न	२७
अवश्य युधि वी	३१	कथं लम्बसट.	३५
असितभुजग	१७	कनकरचितचापं	६५
अस्ताद्रिमस्तक	५१	कनकरचितचित्र	१५
अस्मदीयैर्महा	२९	कनकरचितदण्डां	६४
आक्रान्ताः पृथुसा	४१	कनकरचितविट्ट	१६
इक्ष्वाकुकुलदी	२१	करिकरसदृशौ	९
इक्ष्वाकुवंशवि	६२	कुतोनुसल्वेष	२
इदानीं राज्यवि	२	कुमारो हि कृ	२९
इदानीमपि निः	५८	कोनुसल्वेष जी	७१
इन्द्रो वा शरण	६	क्रुद्धम्य यस्य पु	४२
इमा गृहीष्व रा	७२	क्रोधात् सरक्त	३०

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
क्वचित् फेनोद्गारी	४७	प्रसीद राजन् !	३५
गर्भागारविनि	१६	प्रहस्तप्रमुखा	५३
चलचरङ्गाहत	५२	प्रेषितोऽहं नरे	२१
चारीभिरेतौ	६६	बलवान् वानरे	७
चित्रप्रद्युतहे	१७	बलादेव गृही	५४
जानतापि च	७२	वाणाः पात्यन्ते	६३
जित्वा त्रैलोक्य	३२	ब्रह्मा ते हृदयं	७३
तव नृप ! मुख	३	भवता वानरे	८
तारे ! मया खलु	५	भवता सौम्य	८
नारे ! विमुञ्च मम	४	भवन्त यज्ञप	४४
तेष्ट त्वमहमे	३०	भवन्त्वरजसो	७५
त्विर्वा प्रतिज्ञार्णव	७४	मग्नेयं हि जले	७३
तौ च बाहू न	१९	मज्जमानमकार्येषु	६९
देव्यास्त्रैः सुरदै	१८	मणिविरचित	१७
देव्यास्त्रैस्त्रिदश	३५	मणिविरचित	४६
ऽष्टधर्मार्थत	४२	मत्सायकान्निहत	२
देवाः सेन्द्रा	५७	मदनवशगतो	५३
देवा. सेन्द्राढयो	२०	मम दारापहा	५०
देवे यथा वय	४३	मम शरपरि	४५
ऋषि निहित	५९	मम शरवर	४७
नक्तञ्चरापशद !	३६	ममानवेक्ष्य सौ	३८
नारायणस्य नर	४५	मया कृतं दोष	११
निद्रां मे निशि	५५	मयोक्तो मैथिली	३२
निशितविमल	६३	मानुषं रूपमा	४५
नैवाहं धर्षित	३३	मुक्तो देव !	३
परभृतगण	२५	यद्यत् रावण	२०
प्रगृहीतमहा	२३	यमरूपकुबेर	७४

षष्ठम्			
यस्यां न प्रिय	२६	शक्रो वा :	
युक्तं भो ! नर	७	अत्रुपक्षमुपा •	
युधि जगन्नय	२८	शरनिभिन्नहृ	१०
येनाहं कृत	७४	शरपरिपीत	६६
यो गाधिपुत्र	१	शरैर्भिमवेगैर्हि	६६
रघुवग्भुज	६७	शासितोऽहं त्वया	३८
रजतरचित	१८	शैलैर्द्रुमैः सम्प्रति	४२
रजनिचरशरीर	६३	श्रुत्वा कालवशं	१०
राक्षसीभिः परि	१७	संवृतं तुमल	३१
राजंस्त्वत्कारणा	४३	सजलजलदस	४१
राजपुत्र ! कुतः	४६	सजलजलधरे	४१
रावणं निहतं	६७	सन्द्योष्टध्वण्ड	६
रावणेन विमु	६४	समावृतं सुरै	६०
रिपुसुद्धर्तुमुद्यन्तं	४१	समुदितवरचाप	२४
रुधिरकलित	७	सम्प्राप्ता हरिवर	३
लङ्कायां किल	४०	सव्येन चापम	६४
लब्ध्वा वृत्तान्त	१४	सीते ! त्यज त्वं	१९
यर्जाभिकुम्भतट	५९	सीते ! त्यज त्व	५५
वरतनु ! तनुगात्रि !	२०	सीते भावं परि	५६
वरशरणमुपेहि	३४	सुग्रीविणाभिमृष्टा	९
वागुराच्छन्नमा	८	सुरवरजयदर्प	६६
विकसितशत	७०	स्थानाक्रामण	६७
विकसितशत	६	स्वसैनिकौ न	४९
विजाय देव्याः	७०	हत्वा रावणमा	६८
व्यक्तमिन्द्राजिता	५६	हत्वा बालिनमा	२३
शक्तिं निपातितं	६५	हा बल ! सर्वज	५८